4538
A3230

قایغولی یاپراق

I

روسیه ده مسلمان سوداگرلرینڭ اجتماعی ادبی حیاتلرینه دائر
بر ملاحظه

(شو کتابڭ بوتون نسخه‌لرینی صاتودن کیله‌چك مبلغڭ همه‌سی)

اوفاده مسلمه‌لر جمعیت خیریه‌سی اداره‌سنه
تقدیم قیلندی.

یازوچی، باصدروچی: قارداش.

ПЕТРОГРАДЪ
Типографія М-А. Максутова. Серпуховская 2.
1915 г.

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

I

جمعه نمازینی تمام ایتکەچ، مؤذن افندی: «جماعت! جنازه تیز حاضر بولور!» دیب، امام افندی ایله، آشوغه آشوغه، مسجددن چیقوب کیتدیلر. آلار آرتندن خلق ده، اورەن سورەن، مسجددن چیغه باشلادی.

کوب وقت اوتمەدی، مسجد آبزارینه، بیگوک دورفه آغاچلرغه یوکه قابقلرینی کیندر کیسەکلری ایله بەیلەشدرگەلەگان جنازەنی کوتەروب، بر گروه خلق کیلوب ده، ییتدی.

اگرده، جنازەنڭ اوستنه یابقان قیمتلی کیوملکلری، ملا مؤذنلرنڭ مول صدقه آلاچقلرینه اوخشاولی آچیق یوزلری، جنازه ده خلق کوبلگی بولماسه، بو مرحومنڭ شهرده روسلر هم مسلمانلر آراسنده محترم بر آدم، معتبر بر بای بولووینه بر علامت یوق ایدی.

جنازەنی مسجد آبزارینه قویو ایله، خلق، اوپر توپر صفلانوب، جنازه نمازی اوقولدی. مؤذن افندینڭ «جماعت، مرحوم یاخشی کشی ایدی!» دیگاننه قوشولوب، «یاخشی ایدی، بیك یاخشی ایدی!» طاوشلری یاڭراب بتوگه، جنازەنی کوتەروب آلوب ده کیتدیلر.

بو مرحوم تری وقتنده بر نیچه مسجدلر صالدرغان؛ طارالوب طورغان خلق ایچون محله‌لر قورغان؛ خلق فائده‌سنه وقفلر قالدرغان؛ اوزینک بایلغی هم اعتباری ایله نیچه نیچه سوداگرلرنک اش آچولرینه کومه‌کچی بولغان؛ اوزینک طوغریلغی برکه‌سنده کوب اورنلرده مسلمانلرک یوزلرینی آغارتورلق اشلر اشله‌گان.

مرحوم مسلمانلر آراسنده معتبر ایدی، آیرم ماقتالورغه لائق بر ذات ایدی. بونی هم خلق، هم ملا، هم مؤذن بیک یاخشی بله ایدی.

لکن نه ایچون بو محترم جنازه‌نی آیرم بر حرمت، شوکتلی بر هیئت ایله اوزاتمادق؟

جنازه‌نی اوزاتوغه کیلگان صنوق کوکللی قارنداشلرینک دوستلرینک خاطرلرینه تسلی بولورلق، خلقغه ده بر از تأثیر بیرورلک خطبه نه ایچون سویله‌مه‌دک؟

مرحوم افندینک خلق فائده‌سنه قیلغان بویوک همتلرینی بایتاق یاخشیلقلرینی صاناب کورگه‌زوب، شونده جییولغان کوب کشیلرنی خلق فائده‌سی یولنده یاخشی اش اشله‌وگه نه ایچون قزقدرمادق؟

بزگه قیلغان ایزگولکلرینی نه ایچون ایسمزگه برده توشورمه‌دک؟

تورمه‌ده ئولگان گناهلی آدم جنازه‌سی صوکنده ده «بو آدم یاخشی ایدی!» دیولری کبی، بو بویوک هم محترم جنازه صوکنده ده، یالگز شول «یاخشی ایدی!» دیگان سوزدن باشقه‌نی ئەیتە بلمه‌دک!

بو التفاتسزلق بو اعتبارسزلق حرمتلی جنازه حقنده بویوک بر جنایت بولدی. چونکه مرحوم بو ذات ملتمزگه بویوک

همتلرینی صرف ایتدی؛ بز آنڭ حقنده ایکی اوچ آغز یاخشی سوزلرمزنی ده قزغاندق. مرحومگه حرمت ایتوب، جنازه‌سینی اوزاتوغه کیلگان، یات ملت کشیلر کوزنده اوزمزنی حیوانلر درجه‌سنده آڭسز کورسه‌توب، بزگه بولغان حسن ظنلرینی یوغالتدق، بلکه تأسف قیلولرینی ده ایشتدك.

لکن اوزمزنڭ یتشمه‌گانلگمزنی، کیمچیلکلرمزنی کوروگه نادانلغمز پرده بولدی. اوزمز هیچ بر نرسه آڭلامادق، چیتلرگه کورونوب طورغان کیمچیلکلرمزنی کورمه‌دك.

جنازه نمازینی اوقودق، مرحومغه بولغان قالدق بورچمزنی، صوڭ حرمتمزنی اوته‌دك، اورننه یتکوردك دیب، اوز اشمزگه اوزمز اشانوب، راضی بولوب طارالدق.

II

بو جنازه‌نڭ حرمتسز اوراتولغانی کوڭلنی نیچوك رنجتکان بولسه، آرامزدن آیورلوب منگولك یورتقه مرحومنڭ کیتووی یوره‌کلرمزنی شول قدر اوك ئه‌رنته ایدی. چونکه شهرمزده بار مسلمان سوداگرلرینڭ معنوی آتاسی، مسلمان بایلرینڭ پیری قارت باباسی، محله‌نڭ جانی، هر برمز صوقلانورلق کشی، اسمی ایله ماقتانو هر برمز ایچون تیوش بولغان معتبر بر بایمز ایدی.

اوزی فقیر آتا آنادن طوغوب، یارلیلق یوقلق ایچنده اوسوب، آول تربیه‌سندن باشقه تربیه کورمه‌گان بولسه‌ده، اوڭغانلغی بولغانلغی طوغریلغی چن سوزلیلگی، طوروشلغی، پختەلگی، آیقلغی آرقاسنده زور بایلق طابو جهتیله هر برمزگه اورنه‌ك نمونه بولورلق معتبر بر کشیمز ایدی.

هر انسان باشنه کیله طورغان اولوم آنی بزم آرامزدن

آلوب كيتدى. اوزينڭ يتمش بش يل عمر ايتكان دنياسندن يوزى آق، كشى حقندن جانى پاك، وجدانى صاف، اسمى طاپسز، كوڭلى كرسز، بولوب، وارثلرينه كوب دولت قالدروب، ياراتقان تهڭريسينه جانينى آصمارلادى.

رحمان رحيم الله تعالى حضرتلرينڭ كيڭ رحمتلرنده بولوب، ياتقان طوپراغى جنت باغچهلرينه طوتاشقان بولغاى ايدى!

بو محترم قارت قيامت كوننده: «كشى حقلرينى اوستڭده آلوب كيلمهدڭمى؟! دين قارندشلرڭ ايچون قايغورتوب، فائدهلرى ايچون همتلرڭى غيرتلرڭى آيامادڭمى، قزغانمادڭمى؟!» ديب الڭ اول صورالاچق سؤالگه، آچيق يوز، باطر كوڭل، طوغرى تل ايله البته جواب بيره بلهچكدر.

هر نيچوك ماقتالورغه لائق بولغان بو مرحومنڭ دنياده قالدرغان اوز بالالرى بولسهده، مرحوم صوڭنده بر معنوى قاراڭغيلق، مرحوم باصقان اورونلرده بر يوقلق، طوتقان يوللرنده بر بوشلق، زور بر ييتشمهگانلك بيك آيرم آچيق بيلندى.

شول كوڭلسز كورونش آنڭ دوستلرى معنوى بالالرى بولغان سوداگرلرنڭ جانلرينى ئهزنته، يورهكلرينى صزلاتا باشلادى.

صزلاتمازلق ده توگل ايدى. چونكه مرحومنڭ طوتقان يولى: يوقنى طابو، طابقاننى طوتو، آزنى كوبهيتو، اش ساعتلرينڭ قدرينى بلو، آبروينى صاقلاو، سوزينه ايبه بولو، طوغانلرى ايله گنه توگل بلكه ياتلر ايله ده طاتو طورو، دعوالرگه كروشوب آدواقاتلرغه قربان بولو خورلغندن صاقلانو ايدى. - اما مرحوم اورننه قالغان بالالرينڭ طوروش يوروشلرى مرحومنڭ طوتقان يولينه طابان طابانغه خلاف بولغانغه كوره، مرحومنڭ يولى يوغالغان، اورونى تمام بوشاغان ايدى.

III

جنازه اوزاتقان ده محله باشی حضرتلر طرفندن مرحومنڭ جنازه‌سینه اعتبارسزلق احترامسزلق نه قدر قیلنغان بولسه، قبرینڭ تخته‌سی یابولغان ساعتدن باشلاب، وارثلری طرفندن آنڭ اسمینه شولقدر احترامسزلق، مرحومنڭ تله‌کلرینه شولقدر اوك اعتبارسزلق کورسه‌تله باشلادی.

یارب، نی بولدی بیچاره مرحومنڭ وارثلرینه؟ مرحوم آتالرینڭ اسمینی نیگه اولقدر حرمتسز قیلالار؟ نیگه آتالرینڭ روحی رنجورلك اشلر قیلالار؟ یاخود، آرالارنده قیلغان اشنی کورورلك، قیلاچق اشنی فکر قیلورلق برەو یوقمی؟

کورکلی اشنی کورکلی ایتوب، یاخشیلق، اوز آرالارنده دوستلق ایله بتورمه‌ینچه، مرحوم آتالارندن قالغان حلال حقلری میراثنی بولشه‌مز دیب، مرحومنڭ قبر طوپراغینی ییل کیبتورمزدن ایلك، هر بری برر آدووقات یاللاب، اوزلی اوزینه دعوی قوزغاتوب، بتمز توکنمز دعوالشو یوللرینه کرشدیلر.

آدووقاتلرنڭ اغوالرینه، قارت حضرتڭ وسوسه‌لرینه آلدانوب، اشدن تمام بیزدیلر؛ اش ساعتلرینی محکمه قاپولرنده، آدووقات صحبتلرنده صرف ایته باشلاب؛ زور اشنی کچره‌یتو، دنیا قدر آبروینی ییمرو، ملیونلر ایله صانالا طورغان دولتنی لیمونلر قدری قدرسز اعتبارسز قیلو حاللرینه توشدیلر.

مرحوم صاغ سلامت وقت ده اوزینڭ اخلاصی بار بر حضرتدن یازدروب قالدرغان وصیت نامه‌سینی، بلمه‌م امضاسی‌می یوق، فلانمی یوق دیب، قبول قیلماینچه، آیاق آستینه باصدیلار.

همده شول حرکتلری شوملغنده، ایلگه سوز، کوب کشیلرنڭ اورونلی مواخذه‌لرینه نشانه بولوب قالدیلار.

IV

مرحومنڭ بر قزی ایله کیه‌ووندن باشقه، کوبرك وارثلری بی چاره‌نڭ اسمینی حرمتسزله‌مك یوللرنده برابر حرکت قیلوب، مرحومنڭ بیك یاقین دوستلرینی که‌یتودن (آچولاندرو)دن، کیفلرینی بوزودن ده طارتونمادیلار.

بو که‌یو (کوڭل قالو) نتیجه‌سنده، مرحومنڭ یاقین دوستلری قارنده‌شلری اوز اوزلرینه کورگان هر تورلی توشلرینی (رویالرینی) اوز آرالارنده، بری برینه سویله‌ب طاراتوب، مرحومنڭ هر بر تورلی حاللرینی حکایت ایتوب، طوغری کیلگان یرده تورلی سوزلر ایله که‌یولی کوڭللرینڭ زارلارینی سویله‌شه باشلادیلار.

شول که‌یوگان کوڭللردن چیققان زارلر آراسنده، مرحومنڭ بر طوغان آپاسینڭ سویله‌گان توشی ایله، بیك یاقین بر دوستی‌نڭ کورگان توشی، بنم دقتمنی آیروچه جلب قیلغانغه کوره، خاطرمده قالغان. اوقوچیلر آراسنده هم بعض بره‌ولرنڭ دقتلرینی جلب قیلمازمی ایکان دیب، توبه‌نده یازدم.

«مرحوم برادرمنی توشده کوردم، قالغانلاردن بیك زارلانا» دیب، مرحومنڭ ته‌ته‌سی (آپاسی) سوز باشلادی. توشمده میڭا ئه‌یته: «ته‌ته‌ی، نیك، سین، شول مینم یوره‌ك پاره‌لرم بولغان وارثلرمگه برازغنه عقل بیرمه‌یسون! سفیان باینڭ لانلری (اوغللری) کبك، اوز آرا دعواله‌شوب، حلال مالمنی آدواقاتلرغه ئه‌ره‌م ایتوب بتورمه‌سونلر! ئه‌یت، اگر سینڭ قارتلغڭنی رعایه

قیلماسەلار، سوزلرگنی طڭلاماسەلار، مینم اسم‌نی طوتوب ئەیت:
اوز آرا دوست طورسونلر، اشلرینی آیورماسونلر، آدووقاتلردن
یراق یورسونلر! قارتلر ئەیتە ایدی: «آیرلغاننی آیو آشای،
بولونگاننی بوری آشای». مینم قالدرغان اشم‌نی آیروب،
آیو دن آشاتماسونلار.» تەتەی! دنیادە آلوش بیروش قیلغان
دوستلرم ئەیتە ایدیلر: یاش بالالرڭنی یاخشی تربیەلەوچیلر
یانندە اوستور، اوسکانلرینی گیمنازیەلرغە بیروب، اوقوت،
زمانە حاللرندن دنیا طورمشلرندن خبردار ایت! دوستلرم
شوندی سوزلرینی نی قدر سویلەسەلردە اوکونچ گە قارشی
سوزلرینە قولاق صالمادم. آلای‌دە، بالالرنڭ دینی روحلرینی
تازارتوب، یاخشی گیمنازیەلرغە بیروب اوقوتو قای وقتلردە
اویمە کیلگەلی ایدی. بلەسن، تەتەی، بالا تربیەسی زور اش،
دینی بر اش. آندای زور مسئولیتنی نادان باشم ایلە یالگز
اوز اوستمەگنە آلودن قورقدم. دین اشی دیب حضرتلردن
صورادم، دین باشلغی حضرتلر فکرینە آلدانم، قربان بولدم.
خاتونم‌دە حضرتلر فکرندە ایدی. شولای بولغاچ بالالر تربیەسینی
اوز باشم‌دن تمام چیغاردم، بوتونلەی سودا اشلرینە بیگرك
بیرولوب، بالالر تربیەسینی آنالرینە طاپشردم. حضرتلرنڭ
سوزلرینە، آنالرینڭ تعصبلرینە نادانلقلرینە آلدانوب، بالالرم‌نی
دواسی یوق خستەلکلرگە توشوردم. بالالرم‌نی آنالری اوز کوزی
آلدندە، اوشەکچی (سوز یورتوچی) ابیلر، تگوچی محفوظەلر
یانندە اوستوردی؛ اوسکان بالالرم‌نی حضرتلر مصلحتی بوینچە،
مدرسەلرگە اوزاتدردی؛ مدرسەلردە بای بالالرینە بولغان
یومشاقلق بالالرم‌نی اوقوغانلرینی بلودن‌دە محروم قالدردی؛
خوش آمدیلك بالالر ذهنلرینی زهرلەدی، نادانلق کبری حیوانیت
اشتهالرینی قابارتوب، عقللرینی تمام قاپلادی، بصیرتلرینی

طومالادی. عاقبت، خرابات چوقورلرینه یول طوتدردی. شونك اوستنه اوقودن قایتقان آیلرنده تربیه‌سز پره‌قاز چیکلرم بالالرم‌نی هر بر بوزوقلق‌غه اوگره‌تدی. بالالرمده، شاگردلك هواسیله، اشکه یوموشقه اوگره‌نو اویلارندن یراق طورا ایدیلر. اش اوگره‌نسونلر دیب، مین یوموش بیورسه‌م؛ «شاگردلر، ئلی!» دیب، ایرکه‌لتوب، آنالری اشدن بیزدره ایدی. شولای ایتوب، ته‌ته‌ی، بالالرم تربیه‌سز، دنیا آخرت فائده‌لرینی بلودن خبرسز قالوب، هلاك بولو یوللرینه توشدیلر. ئلی اویلاب اوکونسه‌م‌ده، ته‌ته‌ی، ایندی فائده‌سی یوق. دنیاده، کوب وقت‌ده اوزم‌نك قارا عقلم ایله اشله‌گان اشلرم طوغری چیغه ایدی.»

«اگرده بالالر تربیه‌سنده، خاصیتسز ایشانلر، نادان امامار، احمق خلفه‌لر سوزینه ایه‌رمه‌ینچه، اوز اویمه کیلگانچه تربیه قیلوب، گیمنازیه‌لرده اوقوتوب؛ اوقوغه هوه‌سی بولماغانلرینك وقتلرینی یوقغه اوتکه‌رمه‌و ایچون، ایرکه‌لك ایله اش اوگره‌نودن محروم قالماسونلار دیب، بویوك تجارت خانه‌لر خدمتنه بیروب، اشکه اوگره‌تکان بولسه‌م؛ یا ایسه، اوز قوللرینه اش طاپشروب، تمام اوز اختیارلرینه قویغان بولسه‌م، حاضرگی کون ده یوره‌ك بغرم بالالرم ایلگه‌سوز، یامان آدواقاتلرغه یومشاق ایکمك بولماغان بولور ایدی! بلکه مینم روحم‌ده بالالرمه قاراب یانماز، عذابلانماز ایدی!»

«کاشکی، اوز اویمچه تربیه بیروب قالدرغان بولسه‌م، بوگون مینم بالالرم، اشکه اوگره‌نگانلری اش ذوقی ایله، اوقوغانلری اوزلرینك ایزگو امللرینك لذتی ایله، دنیالرینی شاد، عمرلرینی راحت اوتکه‌رورلر؛ دنیا کره‌کلرینی اوزلری طابارلار؛ آزغنه قالغان ماللرینه‌ده باشقه‌لر کبك برکت بیروب، کوبه‌یتورلر؛ کوب ماللرینك برکتلرینی قاچرمازلار؛ مینم

اسم‌نی ده حرمتسز قیلمازلار؛ میندن قالغان فائده‌لی اشنی، یاخشی اسم‌نی اوزلرینڭ طورونلارینه‌چه قالدروغه یول کورسه‌تورلر؛ شولای ایتوب، مینم اسم‌نی عصرلرچه یاشه‌تورلر، مینم روحم‌نی شادلاندرورلار ایدی!»

«درست، اوز اویمچه‌غنه بالالرم‌نی تربیه قیلماوده مین اوز اوزم‌نی بالالرم قاشنده عیبلی کوره‌م. آلای ده بالالرم مینی عیبله‌مه‌سونلر. چونکه مین آوولده طودم؛ یارلیلق ایچنده، بوتون دنیادن خبرسز اوسدم؛ صوڭره چاباطه کییوب، بر تین‌سز آوولدن کیتدم؛ هر اش ده هر سوزده طوغریلق قیلوب اجتهاد ایتو برکه‌سنده، خدای میڭا میلیونلار بیردی: بالالرمه بیك زور دولت، بیك یاخشی بیك آرو اسم قالدردم. ایندی قالغان میلیونلارنڭ قدرینی بیلوب، اجتهاد ایتو - بالالرمه تیوش ایدی. میندن قالغان دولتنی، یاخشی اسمنی اوزلرینڭ طورونلارینه قالدروغه یول حاضرله‌سونلر! میڭا هم اوزلرینه دنیاده قالغانلردن هر وقت یاخشی دعالر کیلوب طوروغه سبب بولا کورسونلر ایدی!»

«ته‌ته‌ی، سین بالالرمه ئه‌یت: اوز آرا دوست طورسونلار؛ اوز عیبلرینی بری باشقه‌سینه آوداروب، اوز آرا دشمنلقلرینی قابارتماسونلار! اش وقتلرنده آت، ات کوگه‌رچین، طاووق آرتلرندن یوروب، اش ساعتلرینی ئه‌ره‌م اوتکه‌رمه‌سونلر؛ اشلرینی قوللرندن قوتقارماسونلار! ته‌ته‌ی، ئه‌یت!» شول وقت ده موذنڭ ایرته‌نگی اذانی مینی اویقودن اویاتدی دیب، مرحومنڭ ته‌ته‌سی اوزینڭ توشینی سویله‌ب بتوردی.

٧

«دوستم‌نی توشم‌ده کوردم: بیك کییونگان، کوڭلی بیك شاد، چرایی بیك آچیق.» دیب، مرحومناڭ یاقین بر دوستی سوز باشلادی. «توشم ده میڭا ئه‌یته: دنیاده صالدرغان مسجد مکتبلرمڭ ثوابلری اوزولمه‌ینچه کیلوب، روحم‌نی شادلاندروب طورا. مرحوم آچیق سوز، کوله‌ر یوز ایله، دنیا خبرلرینی، سوداگرلرناڭ طورمشلرینی میندن صوراشه باشلادی؛ خصوصا اوزینڭ یاراتقان نفت اشلرینی، تیری سودالرینی ده بیك صوراشدردی. مین آبدرانوب، نی سویله‌رگه‌ده بلمه‌ینچه‌رك طورغان وقت‌ده، اوزی سوز باشلاب «سز، دنیاده قالغان سوداگرلر، طوروشڭز، بایلق طابوغه طوروشڭز، هر بر اش‌گه یابشڭز. اوگی بالالر کبك بو اش یاری، بوسی یارامای طورغان‌در دیب، اشدن طارتونوب، اوزڭزنی اوزڭز دولتدن محروم قالدرماڭز! اورله‌ب طوغی طورغان کارخانه‌لر، اروتوب قویا طورغان زاوودلار، کیسوب تگه طورغان کیبتلر آچوب، دنیا سوداگرلری قطارینه کره طورڭز! اوزڭزگه معلوم، خلقمز فقیر. فقیرلرگه دنیا طورمشی نه قدر آۋر بولسه، آخرت طورمشی ده فقیرلرگه بیگوك آسان توگل ایکان. مینم یانم‌ده فقیرلك ایله دنیالرینی طوروب کیلگان کشیلر بار. شاد ساعتلرینی برده کورگانم یوق! اوزلرینه دنیادن بوله‌ك فلان کیلگانی ده کورونگان یوق. بی‌چاره‌لر دنیاده فقیرلك مشقتلرنده عمر ایتکانلر. دنیاده صبر ایتولرینه آخرت‌ده بلکه ثواب بولور دیب ده امید ایتکانلردر. ئه بو یرده راحت کورگانلکلری برده کورنمی! کوڭللری آچیلمازمی دیب، اوزمه کیلگان بوله‌کلردن مین اولوش چیقارمقچی بولغان

ايدم؛ بى‌چاره‌لر بيك اويالديلارده، ئه‌يتديلر: «دنياده ده كشيدن كوتوب، يوز صولرمزلرنى توگوب عمر ايتدك. مونده ايندى حالمز كوڭلسز بولسه ده، كشيدن آلمايىچه، الله تعالى دن‌گنه اميد قيلوب طوروغه سوز قويدق!» ديب، مينم بوله‌گم‌نى قبول ايتمه‌ديلر.»

«شونى‌ده دوستم، سڭا ئه‌يته‌يم: مينم كوروشيلرم آراسنده كشى حقلرينى آلوب كيلگانلر، هم‌ده يالڭز اوزقورصاقلرينى‌غنه سيمرتوب كيلگانلرده بار ايكان. بى‌چاره‌لر بيك زحمتله‌نه‌لر، بيك عذاب چيگه‌لر. شونى دنياده‌گى طانشلرينه ئه‌يت، كشى حقندن بيك صاقلانسونلار. تللرى ايله‌ده كشيلرنى رنجتمه‌سونلر. جزاسى بيك قاطى ايكان. ملت فائده‌لرينى اونوتوب، دنياده يالڭز اوز فائده‌لرى ايچون‌گنه قايغورتقانلارنڭ ايمانلرى‌ده بو يرده بيك ضعيف صانالا ايكان، اوزلرى‌ده بيك اعتبارسز طوتولا ايكان.»

«شونى ده ايسكڭده طوت، دوست! دنياده حسد قيلودن، كونله‌شودن بيگره‌ك صاقلانڭز! ئه‌يت تاتار سوداگرلرينه: اوز آراكونده‌شلك ايتوب، رقابت قياوب، اوزلرينڭ ضررلرينه باز قازوب، اوز آرالرنده يوق بار نرسه‌لر ايچون اوپكه‌له‌شوب، باشقه‌لارنڭ ناچار حاللرينه قووانشوب، يورمه‌سونلر!»

«كونچيلك جزاسى، كشيلرگه اوصاللق ئله‌و حكمى دنياده‌ده، بو يرده‌ده بيك آچى بولا ايكان. ممكن بولغان‌ده قوللرندن كيلگان ياخشيلق‌نى اوز كشيلرندن آياماسونلار! آلو صاتو اشلرنده‌ده اوز كشيلرينڭ فائده‌لرينه اجتهاد ايته كورسونلر! قول قولغه طوتونشوب، برى برينه ياردم‌له‌شوب، ملت‌نى بايتوغه اجتهاد ايتسونلر. بايلق‌نى بوونغه قالدرو چاره‌لرينى‌ده ئزله‌سونلر. حلال بايلق طابوب فاميلياسنه قالدروب كيلگان

کشیلرگه ده، دنیا طورمشلرنده اوز آرا یاردمله‌شکان بنده‌لرگه ده بو یرده قدر حرمت بیك زور ایکان.»

«قبرده یاتوب، دنیا حاللرینه قاراب، دنیاده تاتار سوداگرلرینك احمقلقلرندن، یعنی کیك دنیانی اوز آرا طارسنوب بری برینه هر وقت کونله‌شولرندن عجبله‌نوب، قایغروب قای وقت اوز آرا شکایت قیلوب، سویله‌شه‌مز. تاتار سوداگرلرینك کونله‌شولرینه، اوز آرا باز قازوشوب، وقت اوزدرولارینه هر وقت بیك تأسف ایته‌مز. بره‌وی بایوسه، خدانك خزینه‌لری باشقه‌لرینه قالماز دیب می اویلایلار، ئالله؟! ئه‌یت، تاتار سوداگرلرینه: دنیاده اجتهاد ایتوچی بنده‌لر ایچون حاضرلنوب قویولغان خزینه‌لر بو یرده بزگه کورنوب طورا. اول خزینه‌لرنك اوچی‌ده یوق، چیگی‌ده یوق! بره‌ونك بایووینه برده طارایماسونلار. هر بری اجتهاد ایتوب کسب ایتسه، اول خزینه‌لردن اوزینه ده حسابسز چیکسز اولوش آلور. بنده اوزی یالقاولق قیلماسه، خدانك خزینه‌لرنده طارلق یوق!»

«دوستم، ئه‌یت هر برینه: اوزینك طابقان ماللرینی هر قایوسی پخته‌لك ایله بیله‌سون! یوقغه فائده‌سز اورونغه بترودن، چاماسز طوتودن، اسرافدن صاقلانسون؛ ییگل کیلگان دولتنی آتادن قارنداشدن قالغان مالنی یاخشی اداره ایتو، آرتدرو، کوبه‌یتو بیگرك ده تیوش! مال قدرینی بیلمه‌ینچه اسراف قیلوچیلار دنیاده خورلقغه توشکان کبك، آخرت‌ده ده خورلقغه توشه‌لر ایکان.»

«اسرافدن صاقلانام، پخته‌لك قیلام دیب، آرتق صارانلق قیلوچی تاتارلارده دنیاده کوب بولا. ئه‌یت دوستم، آرتق صارانلق قیلوب، اوست باشلرینی شاقشی یوروتوب، مسلمان یوزینی قزارتودن، ملتنی رسوا قیلودن، خدانك بیرگان نعمتلری

حقنده بالا چاغالرینی قصودن صاقلانسونلار! صنوق کوڭللی، توبه‌ن کوزلی بالالر اوستوروب، محمد علیه السلام حضرتلرینڭ امتی آراسنه صنوق کوڭللی، توبه‌ن کوزلی امیدسز مسکین بالالر قالدروب، حضرت رسول حضورینه کیلودن اویالسونلار! تربیه‌سز، نادان، اشکه اوگره‌نمه‌گان، اوز طورمشلرینی تأمین قیلا آلماغان، دنیا طورمشینه امیدسز قاری طورغان، توبه‌ن کوزلی مسکین بالا قالدروب کیتونڭ درجه‌سی، خدا قاشنده جزاسی – بر خائن اوغری قالدروب کیتو ایله برابر ایکانلگی بزگه بو یرده بیك آچیق کورندی.»

«بالا قالدروب کیتو دیگاچ، شونی‌ده ایسگزگه توشوره‌یم: قارتایا باشلاغان تاتار سوداگرلرینه ئه‌یت: اوزلری حالدن طایغانچه آخ واخ ایتوب، آیغور قدر تازا اوغللرینڭ، قورچاق کبك بیزه‌نوچی کیلونلرینڭ تربیه‌سنه دیب، فائده‌سز حاجت‌سز نرسه‌لرگه آقچه‌لرینی ماللرینی اسراف ایتمه‌سونلر.»

«ئه‌یت، تاتار سوداگرلرینه: بالالرینی اوقوتوب، اشکه اوگره‌توب، اوز کوچلری اوز هنرلری ایله آصرانو یوللرینه قویسونلار. اشگه اوگره‌نولری توبلی‌رك بولسون ایچون، اشگه اوگره‌تکانده ممکن قدر موافق بولغان یاخشی‌رق، زوررق تجارت خانه‌لرگه خدمتگه بیروب، ایکی اوچ ییل تجربه کورگه‌زسونلر. تجربه کورگان بالالری آراسنده سوداگرلکگه یارارلق بولغانلارینی سودا طوغریلارنده تمام اوز اختیارلارینه قویوب، اوزلری اوز اشلری ایله شغلله‌نوب، کرك بولغانده بالالرینه یول کورسه‌توب، یاخشی کیڭاش بیروب طورسونلار. تجربه کورگه‌زو ایچون، اوغللرینی باشقه تجارت خانه‌گه خدمتگه بیرودن بایلار اویالماسون. اگرده، شول ره‌وشچه بالالرینی اشکه اوگره‌تمه‌سه‌لر، اوز کوزلری آلدنده، بالالرینی اوز رزقلرینی اوزلری طابا بلمه طورغان یولغه

باصدرماسه‌لار، بالالری دنیاده اش‌سز بختسز قالوب، قزغانچ آیانچ حاللرگه توشه‌رلر. قارغشلاری آتالرینڭ روحلرینه باغشلانور.»

«اگرده تاتار آتالری بالالرینی شول ره‌وشچه یاخشی تربیه ایله اوستوروب، اشکه اوگره‌توب، صوڭره ئویله‌ندروب، آیروب چیغارسه‌لار، آتاسی بالاسینه، بالاسی آتاسینه یاردمچی بولوب، دنیانڭ آؤر طورمشلری ییڭل بولور. آتالرنڭ مالی اوروسز اسراف بولودن، آیغور قدر تازا بالالر قارتایوب بتکان آتالرنڭ جیلکه‌سنده تیگون طاماق بولو خورلقلرندن قوتولوب، هم آتانڭ هم بالانڭ کوڭلی راحت، یوزی آق، حرمتی آرتق بولوب، دنیاده کوڭللی‌کنه کون کوررلر.»

«اشکه اوگره‌نوب قالغان، اوز طورمشینی آتاسی کوزنده تأمین ایتکان بالالر ایچون آتانڭ قالدرغان آز میراثی‌ده یتوشلی بولا؛ هم ده کوب میراثی برکتلی بولوب، مسلمانلار آراسنده دولت‌نڭ بوونددن بوونغه صوزولووینه سبب بولورلار ایدی.»

«مین اوزم بو طوغریده دنیاده خطا قیلدم. اما، سز، میندن صوڭ قالغانلار، کوزلرڭزنی آچڭز! طورمشدن، دنیا حاللرندن عبرت آلڭز! بو طوغری‌ده غفلت ایتمه‌ڭز، اجتهاد قیلڭز!»

«مینم بو سوزلرم‌نی اوچراغان‌ده قاسم بایلارینه‌ده خلقنه‌ده ئه‌یته طورڭز! بو طوغری‌ده اوزلرینڭ خطالری ایچون، بیگوك زور گناهلری ایچون، اوکونوب یاطوچی قاسم مسلمانلری بو یرده بیك کوب.»

«قاسم مسلمانلری دیگاچ ینه برحال ایسمه توشدی. اوزڭزده کوره‌سز، بله‌سز، نیگه برده اعتبارڭزگه آلمای سز!: قاسم تاتارلری، مسکه‌و سوداگرلری، پنزه طامبوف نیژنی صاراتوف میشه‌رلری تلسزلك خسته‌لکلرینه مبتلا بولوب خراب بولوب بارالار. نیگه شول قورقونچلی آورونڭ دوالرینی ئزله‌مه‌یسز؟!»

«اویلاب قاراڭز: بی چاره تاتارلار روسچه سویله‌گان ده مڭ بلا ایله، باشدن آیاق یاڭلش، یارتی یورتی سویله‌ب، یوزلری قزارا. اما اوزلرینڭ ایمانلری قدر مقدس آنا تللری ایله سویله‌ی باشلاسه‌لار، یوزگه ایللی یات سوز قوشالار، اورونلی اورونسز یات سوزلر قاتشدرونی ئلله نی دیب خیال قیلالار.».

«بو قورقونچلی خسته‌لك، یوغوشلی آورو کبك، طارالوب بارا؛ روسیه مسلمانلرینڭ کتابلرنده ده ادبیاتلرنده ده جریده‌لرنده‌ده بیك نق طامور صالوب بارا. حتی، ابتدائی مکتب کتابلرینڭ‌ده، شو کونگی حکایه‌لرڭ رومانلرڭ اکثرینڭ ده - تاتار عائله‌سنڭ حیات دفتری کبك، یاخود بای بالالرینڭ تربیه پروغرامی کبك - معناسی ده خطا، انشاسی ده خطا، املاسی ده خطا، لسانی‌ده خطا بولا ایکان دیلر. صاقلانڭز، بونڭ صوڭی بیك یامان! تل بوزولور، عاقبت بته‌ر، یوغالور! حاضر اوك اویانڭز!»

«نه‌ق، شول سوزلر اوستنده، طاڭ وقتنده‌گی نوبتلرینه اشچیلرنی چاقرو ایچون فابریقه‌لردن زاوودلاردن کیلگان غیرتلی طاووشلار طاتلی اویقودن مینی اویاتوب، توشم‌نی بولدردی. مرحومنڭ کورونشی ئلی‌ده بولسه، کوزم آلدنده طورا» دیب، توش سویله‌وچی دوستی سوزینی بتوردی.

صوڭ.

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ